

KONSTEN

CHRISTER STURMARK

ART

fri tanke

TÄNKA

MED

DOUGLAS HOFSTADTER

KLART

Innehåll

FÖRORD AV DOUGLAS HOFSTADTER.....	II
FÖRORD AV CHRISTER STURMARK	17
I. FÖRNUFT OCH OFÖRNUFT	29
Vad är förnuft?	31
Ett öppet sinne.....	34
Att tro på det absurda	38
Skär bort det överflödiga	39
Kunskapsnarcissism.....	41
Logiska slutsatser.....	42
Värdet på antika vaser	45
Schack som skönhet	48
... och tanketräning.....	51
Är rationaliteten moralisk?	54
Förnuft och känsla	55
Sök mening, inte lycka.....	56
De existentiella frågorna.....	59
2. TANKENS KLARHET	61
Vad är kunskap?.....	62
Tro och vetande.....	64
Absolut säker kunskap	65
Gudomlig matematik	67
Wienkretsen	70
Mord och filosofisk fanatism	76
Den logiska positivismens arv	78
Oändligt vackert.....	79
3. VAD ÄR VERKLIGT?.....	87
Tänk om bara jag finns?.....	88
Sak & smak	91
... och frågan om perspektiv.....	95

	Vad är sanning?	96
	Modeller och metaforer.....	100
	Svindlande analogier	104
	Radikala sanningsbegrepp.....	106
	Intern realism	110
4.	TRO OCH TVIVEL	113
	Kognitiv och fiduciell tro.....	113
	Bevis och evidens.....	115
	Men vad tror du egentligen på?	117
	Kan man »tro på vetenskapen«?	118
	Intellektuell hederlighet	120
	Ska vi lita på varandra?	122
	Kritiskt tänkande.....	124
	Följ evidensen!.....	125
	Tibetanska munkar	126
	Att avslöja det absurda	128
	Magiska kristaller.....	131
	Matematiska absurditeter.....	133
	Vem är skyldig att presentera evidens?	135
5.	TÄNK SOM ETT BARN!	139
	Vetenskapens själ	142
	Upptäckten av Neptunus	143
	Teorier, hypoteser, observationer och testbarhet	145
	Vad räknas som vetenskapligt?.....	147
	Experiment, förkastande och omprövning.....	150
	Därav följer	153
	En för alla, alla för en	156
	Testa och lär!	158
	Louis Pasteur och uralstringen	160
	Orsak och samband.....	162
6.	KAN VI LITA PÅ VETENSKAPEN?	165
	Uppreppningsbarhet	166
	Falsifierbarhet	168
	Blinda experiment	171
	Häxdoktorn och generatorn	172
	Vågor eller partiklar?.....	174
	Tillämpad kvantfysik	176
	Ogenomtänkt vetenskapskritik.....	180
	Forskningsfusk.....	182

	Forskningens tröghet.....	183
	Nobelsjukan.....	184
7.	DRÖMMEN OM ETT MEKANISKT TÄNKANDE	187
	Det universella språket	189
	Frankensteins monster	190
	Världens första programmerare	191
	Datorer och perfekt matematik	194
	Det excentriska geniet.....	194
	Irrationell kris.....	196
	Beräkningsbarhet och Turingmaskiner	197
	Turingtestet.....	198
	Internet i 1945 års version.....	202
	Kognitiv förstärkning.....	204
	Robotar och artificiell intelligens	206
8.	TANKEFÄLLOR OCH HJÄRNSPÖKEN	213
	Bekräftelsebias	214
	Förankringseffekten.....	216
	Fokus och blinda fläckar.....	219
	Är jag smittad?	220
	Sannolikhetsillusioner	221
	Evolution och flygplan.....	225
	Feministen Linda	227
	Ett gränslöst schackproblem	229
	En fråga om riktning	230
	Intellektuell ödmjukhet.....	239
	Beslutsblindhet	240
	Socialt och abstrakt tänkande	242
	Spegel, spegel på väggen där	246
	Övning ger färdighet	247
9.	SVÅRA BESLUT	253
	Vagnproblemet	254
	Förnuftet i konkurrens med egot	256
	Politiskt motiverat tänkande	258
	Inramningseffekten	262
	Gjorde du det med flit?	264
	Den döende violinisten	266
	Mönsterigenkänning.....	269
	... och orsakssamband.....	274
	Vår mänskliga mentaliseringsförmåga	277

Magiskt tänkande	278
Mental evolution	281
10. EVOLUTION OCH MORAL.....	283
Moralens evolutionära rötter	283
Vi däggdjur håller ihop	285
Kärlek och värme.....	285
På två ben med stor hjärna.....	287
Moralens väsen.....	290
Empati och identifikation	293
En naturlig syn på ondska och moral.....	295
Gud dog i Auschwitz	297
Ondska och den fria viljan	298
En dold högre mening?	300
Ondska som frånvaron av godhet.....	301
Moralens självständighet.....	303
Kampen mellan Oden och Namagiri	308
11. KONSPIRATIONSTEORIER OCH GRUMLIGT TÄNKANDE.....	311
Covid-19 och konspirationer	314
Vad är en konspirationsteori?	317
Europeiskt samarbete.....	319
Har du en bullshitdetektor?.....	320
Orimliga övertygelser.....	324
Rorschachbluffen.....	325
Föraktet för kritiskt tänkande.....	328
Homeopati.....	329
Vetenskapliga »fake news«	331
Kvantfysik och new age	333
Astrologi – klassisk bluffvetenskap	337
Affärsvärldens horoskop	343
Osannolika samband	348
Kärlek från universum	351
Grumligt tänkta fördomar	353
Var en sökare!	359
12. KONSTEN ATT KUNNA HA FEL	361
Att ha fel förutsätter objektiv sanning	362
Om skogstroll och arbetsro	363
Relativitet i naturvetenskapen	364
Relativitet och världsbild	366
Sociala konstruktioner	367

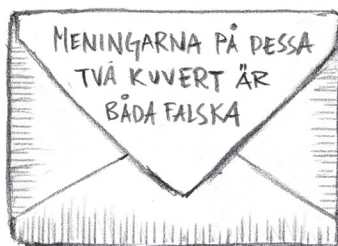
Sokals bluff	372
Kunskapsrelativism i skolan	374
Kritiskt tänkande	381
... och falska balanser	384
13. DE KLARA IDÉERNAS HISTORIA	387
Förnuft, medkänsla och gyllene regler	387
Antikens filosofi	391
Tre vise män	394
Människan i centrum	395
Medeltiden	398
Renässansen	400
Rationalister och empirister	403
Upplysningen	405
Sekulär filosofi, moral och politik	410
Upplysning och frihet	413
Det dramatiska artonhundratalet	415
Den radikale Charles Darwin	416
Krigens och tankens nittonhundratalet	421
Striden om evolutionen	424
Bertrand Russell – filosof och aktivist	427
Einsteins tro	431
Ett omdiskuterat Nobelpris	437
Att värna det klara tänkandet	440
POSTLUDIUM	443
EFTERORD OCH TACK	445
Vi lever i den bästa av världar!	446
Personligt tack	449
PERSONREGISTER	453

Förnuft och oförnuft

I vilket vi blir påmind om schackspelets skönhet, om hur förnuft och öppenhet står i kontrast till det inskränkta, men också om hur hyperrationellt tänkande kan leda till ett uselt resultat. Nu inleder vi också förädlingen av konsten att tänka klart.

TÄNK DIG ATT det på ett bord framför dig ligger två kuvert. Ett av dem innehåller en tusenkronorssedel, det andra kuvertet är tomt. Du får bara öppna ett kuvert och behålla innehållet (och du vill gärna ha pengarna).

Du får hjälp att välja av de två meningarna som står på de två kuverten. Varje mening är antingen sann eller falsk.

I vilket av kuverten ligger det en tusenkronorssedel?

Vilket kuvert ska du öppna för att få tusenkronorssedeln?
När du förädlar *konsten att tänka klart* genom att läsa denna bok (eller tjuvkikar i slutet av boken), kan du enkelt lista ut i vilket kuvert som pengarna ligger.¹⁰

Under hela livet kan du lära dig mer och mer om *konsten att tänka klart*. Den kan förfinas och förädlas, och du kan ha nytta och glädje av den i alla möjliga situationer. Ambitionen med den här boken är att ge dig som läsare verktyg och insikter som behövs för att förädla din förmåga att tänka klart.

Till denna konst hör bland annat förmågan till logiskt tänkande, förståelse för sannolikheter, rimlighetsbedömningar, kritiskt tänkande, förmåga att skilja på statistiska samband och orsakssamband, risken för moraliska felbedömningar och faran med »magiskt« tänkande. Allt detta ska vi belysa i den här boken.

Vi kommer även att undersöka vissa grundläggande pusselbitar och begrepp som är nödvändiga för denna konst. Vi börjar med det mest fundamentala.

Vi behöver använda oss av *väldefinierade begrepp* för att kunna tänka klart. Många ord och begrepp som vi använder i vårt vardagsspråk är otydligt definierade. Om vi inte har tydliga begrepp kan vi inte uttrycka oss klart och därmed inte heller tänka klart.

Ofta kan oenighet vara *skenbar* och bero på att man menar lite olika saker med de begrepp man använder. Om du upptäcker att du är oenig med en person som du anser vanligtvis vara både påläst och smart, kan det vara klokt att stanna upp

---

¹⁰ Exemplet är hämtat från Raymond Smullyan: *The Gödelian puzzle book* (Dover Publications 2013).

och tänka att ni förmodligen inte har rätt ut definitionerna. Ofta är det precis så det ligger till.

Analytiska resonemang bör därför alltid börja med att man enas om en viss definition av de begrepp man vill använda. Det behöver inte vara exakt »rätt« definition, utan man kan mycket väl pröva en viss definition och se vart resonemanget leder, för att därefter pröva en modifierad definition. Det viktiga är att alla parter i samtalet utgår från *samma* definition.

Vad är förnuft?

Konsten att tänka klart förutsätter också en förmåga till *förnuftiga resonemang*. Men vad är egentligen förnuftigt? Och går det alltid att göra förnuftiga val?

Vi återkommer till förnuftets karaktär, men först ett klassiskt problem som visar hur svårt det kan vara att avgöra vad som är ett förnuftigt val. Vi ska bekanta oss med *Newcombs paradox*, som är långt mer intrikat än exemplet i inledningen av detta kapitel.¹¹

Tänk dig att det står två lådor framför dig på ett bord. Lådan A till vänster innehåller 1000 kr. Lådan B till höger innehåller antingen 1 miljon kronor eller ingenting. Du har ingen aning om vilket. Du har nu två alternativ:

- 1) Du kan välja att ta båda lådorna
- 2) Du kan välja att ta bara låda B

---

¹¹ Newcombs paradox skapades av *William Newcomb* som var verksam vid University of California och analyserades för första gången i en artikel av *Robert Nozick* 1969. Den populariserades av *Martin Gardner* i hans kolumn *Mathematical Games* i *Scientific American* 1973. Newcombs paradox är fortfarande omdebatterad inom det matematiska/filosofiska område som kallas spelteori.